

MAXSAR (*CARTHAMUS TINCTORIUS*) O'SIMLIGI VA UNING TIBBIYOTDA QO'LLANILISHI

Mamatkulova Iroda Ergashevna

O'zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali

Biotexnologiya yo'nalishi katta o'qituvchi

Toshmurodov Muxsinbek Baxodir o'g'li

O'zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali

Biotexnologiya yo'nalishi II-bosqich talabasi

E.mail: muxsinbektoshmurodov@gmail.com

Annotatsiya: Kosmetologiyada saflor urug'i, yog'i va quruq mahsulotlari qo'llaniladi. Bargi va novdasidan esa kartamin pigmenti borligi sababli sariq va qizil bo'yog' olish va chorva hayvonlari uchun ozuqabob mahsulot olish mumkin. Gul qismidan shikastlangan sochlar, quyoshdan himoya qilish, davolash va oldini olishda va juda quruq terining lipid qatlamini tiklash uchun qarishga qarshi kurashishda va antioksidant xususiyatli ekanligi, gullariga ishlov berilganda tarkibida glikozidlarni mavjudligi glikozidlar qandli diabet uchun qo'llaniladi. [1]

Kalit so'zlar: *Carthamus tinctorius*, Aglokon, Genin moddasi Glikozidlar, kartamin pigmenti, Proinsullin, alifmoy, linoleum.

Botanik tasnifi : Maxsar bir yillik o'simlik bo'lib, o'sish davri o'rtacha 130-150 kun. Haddan tashqari shoxlanuvchi o'tsimon va tuya tikaniga o'xshash bu o'simlikning urug' lari kichik kungaboqarga o' xshaydi. Ildizi 2-3 metrcha chuqurlikka kirib boradigan o'qildiz tuzilishiga ega bo'lib shoxlangan. Ildizlarning chuqurlikka yetib borish xususiyati o'simlikka tuproqning katta qismidan suv va ozuqa moddalarini o'zlashtirish imkoniyatini yaratib beradi. Poyasi tuksiz, sershox, baquvvat silindrsimon tuzilishga ega. O'simlik bo'yi nav xususiyati va yetishtirish agrotexnikasiga bog'liq holda 80-120 sm ga yetadi. Asosiy poyada 15-20 sm uzunlikda yon shoxlar vujudga keladi. Barglari bandsiz, tuksiz, lansetsimon, kengligi 2,5-5 sm uzunligi esa 10-15 sm atrofida o'zgaradi. Barglar tananing pastki qismida odatda katta bo'ladi. Gullarning atrofini o'rab olgan qaychi barglari tuxum shaklida va qattiq tuzilishga ega. Maxsarning gul tuzilishi kungaboqar o'simligiga o' xshaydi. Odatda gular doirasimon, yassi savatcha shaklga ega. Gul savatchasi asosiy poya va shoxlarning uch qismidan chiqadi. Birlamchi shoxlar ikkilamchi shoxlarga nisbatan ertagullaydi. O'simlikda jami gullash davri 10-40 kun atrofida o'zgarib turadi.[2]

Maxsar Markaziy Osiyoda keng tarqalgan moyli ekin bo'lib, qurg'oqchilikka chidamli hisoblanadi. Maxsar O'zbekistonda ham moyli ekin sifatida ekiladi. O'simlikning urug'lari tarkibida 25-45% moy mavjud. Maxsar urug'i tarkibida oqsil

va yogʻ mavjud. Gullari tarkibida glikozidlar, magniy, temir va boshqa minerallarni oʻz ichiga oladi. Guldagi bu rang moddalari ozuqa va mato boʻyashda ishlatiladi[5,6]. Gullaridan glikozidlarni ajratib olishda 100-110 kunlik gullarini terib olinadi. Gullarini laboratoriya sharoitida ekstraksiya qilish orqali glikozidlar ajratib olinadi. Gullari tarkibida glikozidlar boʻlganligi sababli glukozani pasaytruvchi aglokon va genin moddalari mavjud. Amerikalik olimlar saflor gulini hujayralarini oʻzgartirishga erishishdi. Soʻngra guli insulinni asosi bolgan Proinsulin ishlab chiqara boshladi. Proinsullinni kimyoviy ishlov berish orqali insulin olish mumkun. Maxsar oʻsimligidan insulinni olishdan asosiy maqsad insulinning arzonligi sabab boʻladi.[3]

Xalq xoʻjaligidagi ahamiyati. Urugʻning tarkibida 17-37% yarim quriydigan oqsariq rangli moy boʻladi. Poʻsti tozalangan urugʻdan olingan moy oʻzining taʼm sifati boʻyicha kungaboqar moyidan qolishmaydi. Moyi oziq-ovqat uchun margarin tayyorlashda, shuningdek, u texnik ahamiyatga ega boʻlib, alifmoy, linoleum, sovun va boshqa mahsulotlar olinadi. Kunjarasi achchiq boʻladi. Shuning uchun oʻgʻit sifatida ishlatiladi[7,8]. Lalmi yerlarda pichan, koʻkat va silos uchun ekiladi, uni tuyalar, qoʻylar va qoramol yaxshi yeydi. Maxsar ekilgan maydon qorakoʻl qoʻylari uchun yaxshi yaylov hisoblanad Urugʻi tikanakli va tikansiz boʻladi. Oʻzbekistonda tikansiz maxsar urugʻi ekiladi.. Maxsar urugʻi dukkakli don ekinlaridan boʻshagan yerlarga ekiladi. Maxsar ekiladigan shudgor chimqirqarli plug bilan 22-24sm chuqurlikda haydaladi. Bahorda tuproq maydalanadi va ekishdan oldin 6-8sm chuqurlikda kultivatsiya qilinib ketidan borolanadi. Ekishda toza, yirik urugʻlar ajratiladi[9]. Qatorlar orasidagi masofa 40 sm, oʻsimliklar orasidagi masofa 25 sm boʻlib, teshiklar qazilib, 2-4 sm problanadi, shundan soʻng har bir teshikka 2-3 ta urugʻ qoʻyiladi. Maysa 2-5Cda 8-10 kynda unib chiqadi, muqobil harorat 22-25 C maysasi 3-6 C sovuqqa bardosh beradi. Unuvchanligi sifatiga qarab 85-95% boʻlishi kerak. Maxsar erta bahorgi don ekinlari bilan birga ekiladi. Maxsarni kuzda ham ekish mumkin, hosil kamroq boʻladi.[4]

Xulosa. Maxsar oʻsimlikni yetishtirishdan maqsad uning dorivorlik xususiyati yuqori boʻlganligi sbabli uning yetishtirish agrotexnologiyasini yaxshi oʻrganish va Oʻzbekistonda katta plantatsiyalarni yaratish kerak. Bundan tashqari undan dori preparat ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻyish va aholi salomatligi uchun arzon va sifatli yetkazib berishimizni taminlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Atabayeva H.N. Xudayqulov J.B., “Oʻsimlikshunoslik”, /darslik/. Toshkent: ”NIF MSH”, 2020, B 242-247 [4]
2. Xudoyqulov J.B., Muxtorov.F.A., “Soya va maxsar yetishtirish, Nashriyot uyi “Tasvir”-2021,B 30-41. [2]
3. Yormatova D.Yo. Xushvaqtova X. S “Moyli ekinlar” Zarafshon -2008 [3]

4. Hamidjonova M. LI. “ Maxsar o’simligi va uni tibbiyotda qo’lash ” Innovative Developments and research in education international scientific-online conference 23.05.2022 <https://doi.org/10.5281/zenodo.6567057> [1]
5. Sobirova M., Murodova S. Effects of biopraparites on cynara scolymus L., micro and macroelements, and quantity of flavonoids // In E3S Web of Conferences//. 2021. Vol. 258.[5]
6. Sobirova M., Muradova S., Khojanazarova M., Kiryigitov Kh. Extraction of “Elicitor” and determination of volatile organic substances contained in the elicitor// E3S Web of Conferences 389, 01044 (2023) <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202338901044> UESF-2023 [6]
7. Маматкулова И.Э., Абдураимов О.С., Нархаджаева А., Махмудов А.В. “Ўзбекистон флорасидаги маданий ўсимликлар ёввойи аждодларининг озуқабоп турлари” Вестник КГУ. - Карши, 2021.-№.3 (49). - С.45-53. [7]
8. Маматкулова И.Э., Абдураимов О.С., Махмудов А.В., Эрдонов Ш. “Туркистон тоғ тизмасида тарқалган *Elwendia Boiss. (Ariaceae)* туркуми турлари” Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси. 2021. №6. 10-14 Б. [8]
9. Маматкулова И.Э. “Распространение видов рода *Elwendia Boiss* на Туркестанском хребте (Узбекистан)” ИХ-международная конференция “Экологические особенности биологического разнообразия”, Кулаб, Таджикистан. 2021, С. 22-23 [9]
10. O.S. Abduraimov, I.E. Mamatkulova, A.V. Mahmudov “Structure of local populations and phytocoenotic confinement of *Elwendia persica* in Turkestan ridge, Uzbekistan” biodiversitas ISSN: 1412-033x Volume 24, number 3, March 2023 E-ISSN: 2085-4722 pages: 1621-1628